

# STUDII ȘI COMUNICĂRI DE ARHIVISTICĂ

---

## Un sistem de arhivare propriu la Tribunalul minier Zlatna (1747–1854)

MIHAI CERGHEDEAN

Preocupările Curții de la Viena, la mijlocul secolului al XVIII-lea, pentru mineritul transilvănean sunt cunoscute. Ele vizau, în primul rând, stimularea extracției metalelor nobile, dar și reglementarea raporturilor sociale din minerit, evident, urmărind același scop: sporirea contribuției mineritului transilvănean la economia generală. Urmarea a fost creșterea cantității de aur predate la oficiile de schimb ale aurului. Iată câteva cifre, pe întreaga Transilvanie: 1740 – 52195 pisete<sup>1</sup>; 1750 – 59856 pisete; 1760 – 82311 pisete<sup>2</sup>.

Printre multiplele măsuri menite să contribuie la stimularea mineritului au fost și așa-numitele „Articole novelare“, promulgate la 1747. Acestea vor sta la baza reglementărilor din minerit până în 1854. În baza pomenitelor articole, a fost înființat un Tribunal minier (*Judicium Metalurgicum*) independent, având raza de activitate pe întreaga Transilvanie intracarpatică, cu sediul la Zlatna, localitate care în perioada respectivă polariza mineritul transilvănean. Noua instituție avea în competența sa două atribute esențiale: instituirea și protejarea drepturilor miniere și rezolvarea diferendelor ivite în legătură cu mineritul. Se mai impune precizarea că în termenul generic de *metalurg* sau *montanistic* (categoria socială care intra sub jurisdicția Tribunalului minier) erau cuprinși toți aceia care erau implicați în exploatarea minereurilor, începând de la extracția acestora și până la obținerea produsului finit.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în atenția Curții vieneze a fost și organizarea arhivelor de la instituțiile publice<sup>3</sup>. În bibliografia cu privire la arhivarea, evidența și păstrarea actelor create după introducerea sistemului de registratură din 1772 în Transilvania au fost studiate și descrise câteva sisteme diferite de arhivare a actelor: 1. În ordine cronologică, după numărul de înregistrare. 2. Pe fascicule. 3. După numărul de bază. 4. Sistemul claselor numerelor de bază<sup>4</sup>.

Organizarea și evidența arhivei Tribunalului minier Zlatna se înscriu în preocuparea generală pentru arhivele instituțiilor publice, dar aduc un sistem propriu, specific. Încercăm să-l prezentăm în cele ce urmează.

Întreaga arhivă care s-a păstrat de la această instituție este formată din două categorii de documente: registre și acte foi volante. Dintre registre se detașează

<sup>1</sup> *piseta* – măsură de greutate folosită în mineritul metalelor nobile.

<sup>2</sup> Toth Zoltan, *Mișcări țărănești din Munții Apuseni până la 1848*, București, Editura Academiei R.P.R., 1955, p. 82.

<sup>3</sup> Iakó Sigismund, *Instrucțiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania, 1575–1841. Problema organizării arhivelor vechi din Transilvania*, în „Revista Arhivelor“ – serie nouă, anul I, 1958, p. 49.

<sup>4</sup> I. Árvay, *Aplicarea sistemului claselor numerelor de bază în arhiva Comitatului Trei Scaune*, în „Revista Arhivelor“, anul XLIX, vol. XXXIV, nr. 1, 1972, p. 41.

registrele de informare întocmite chiar în perioada de constituire a arhivei și registre de informare întocmite la o dată ulterioară constituirii arhivei. Cronologic, primele registre de informare sunt cele întocmite ulterior creării arhivei. Acestea sunt așa-numitele „Regestrum“, care nu sunt altceva decât niște indexuri alfabetice ale problemelor aflate spre rezolvare la Tribunalul minier. Primul registru de acest fel datează din anul 1769 și seria lor urmează neîntrerupt până în 1800. Între 1800–1815 apar unele lipsuri, probabil registre pierdute. Între 1816–1839, această categorie de registre lipsesc total (nu s-au întocmit?), ca apoi, din 1840 și până la încheierea activității Tribunalului (1854) ele să apară din nou. Sistemul de arhivare a rămas același pe întreaga perioadă de funcționare a instituției. Pentru perioada cât lipsesc aceste instrumente, se pot folosi registrele de intrare-ieșire a corespondenței (*Protocollum exhibitorum*) și așa-numitele „Clavis registraturae“, care nu sunt altceva decât niște registre seriale de arhivă. În acestea din urmă se nota numărul actului, potrivit cu *Protocollum exhibitorum*, apoi fasciculul și subnumărul din cadrul acestuia, unde a fost repartizat actul respectiv.

Rubricatura indexurilor alfabetice ale cauzelor era următoarea:

Nomen	Materia	Numerus fasciculi	Numerus registraturae
-------	---------	-------------------	-----------------------

La rubrica „Nomen“ se trecea cuvântul indice. Acesta specifică problema (producta fodinalia..., pupillaria bona..., processus...), numele unuia din împincați, localitatea, funcții etc. Notarea la o literă sau alta, în cadrul registrului, se făcea în funcție de prima literă a cuvântului indice. Se practica, pentru unele cauze, și sistemul de a fi trecute la mai multe litere, în măsura în care se considera necesar să se evidențieze mai multe cuvinte indice. În cadrul rubricii „Materia“ era rezumată, pe scurt, cauza care forma subfasciculul. În sfârșit, „Numerus fasciculi“ și „Numerus registraturae“ constituiau cota de arhivă la care putea fi găsită cauza. Din anul 1775, în aceste registre, înaintea primei rubrici (Nomen) apare una nouă: „Numerus exhibiti“. Interesant este faptul că nu pe toate paginile apare această nouă rubrică. Până în 1777, frecvența pe pagini a rubricii „Numerus exhibiti“ este în creștere, dar nu este completată. În anul 1778, rubrica începe să fie completată, la toate cauzele, cu toate numerele din *Protocollum exhibitorum*, care privesc cauza indexată.

Pe baza registrelor *Protocollum exhibitorum* păstrate, nu putem afirma că data apariției acestei rubrici ar corespunde cu data introducerii registraturii curente, deoarece abia în anul 1786 avem un index alfabetic al protocolului de exhibite. Cercetarea actelor foi volante arată că introducerea registraturii curente la Tribunalul minier Zlatna a avut loc treptat. La 1779, se înregistrează toate ordinele. Se mai înregistrează rapoartele care urmau să fie înaintate forurilor superioare după dezbateri în „sesiunea“ tribunalului. Toate celelalte acte rezultate din activitatea tribunalului nu poartă nici un număr care să le individualizeze, ci doar mențiunea asupra datei când s-au prezentat tribunalului, destul de des mențiunea asupra datei când au fost dezbătute în „sesiunea“ tribunalului și, uneori, rezumatul problemei din act. În anii următori lui 1779, tot mai multe acte sunt înregistrate, astfel că la 1782 toate actele de la Tribunalul minier Zlatna poartă un număr din *Protocollum exhibitorum*.

Primul registru de intrare-ieșire care s-a păstrat de la Tribunalul minier Zlatna datează din anul 1789. Spre deosebire de „Regestrum“, a cărui rubricatură este făcută de mână, *Protocollum exhibitorum* este tipărit și are următoarele rubrici:

Numerus exhibiti	Datum praesentati	Referentis				Extractus materiae	In sessione		Pervenit ad.		Expeditum ad.		Litera vigilans	Datum ad registraturam Die Mense	Repositum in fascicula sub nr.
		Nomen	Numerus	Terminis pagina			Die Mense	Conclusum	Expeditura Die Mense	Taxatorum Die Mense	Competentiam Die Mense	Partes Die Mense			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16

În secolul al XVIII-lea, toate rubricile erau completate, numerotarea făcându-se pe întregul an. La începutul fiecărei zile se mai nota, pe mijlocul paginii, data (ziua, luna, anul), iar actele primeau număr în continuare. De asemenea, după ce se încheia textul, cuprinzând conținutul actului, se nota numărul actului precedent în chestiunea respectivă, chiar și când era dintr-un an anterior. Pe baza numărului actului precedent, a numărului actului înregistrat și a numărului de la rubrica „Litera vigilans“ se stabilea legătura între actele unei cauze.

În secolul al XIX-lea, completarea rubricilor nu se mai făcea cu atâta rigurozitate. Sunt completate în toate cazurile rubricile 1, 2, 3, 6, 7, 8 și 13 (numerotarea este făcută de noi), iar celelalte sporadic.

În ce privește circuitul actelor, se observă că toate se prezentau la registratură, unde primeau un număr în partea inferioară, la mijlocul ultimei pagini, și se nota în dreapta sus data prezentării și, eventual, pe scurt, conținutul. Apoi, erau repartizate referenților. În dreptul fiecărei înregistrări era notată inițiala referentului cărui a s-a repartizat actul. După cercetări, problema era pusă în discuția „sesiunii“ tribunalului, care delibera. Data și hotărârea adusă erau, de asemenea, notate în registru. Actele cu hotărârea luată treceau apoi la expeditură, erau taxate, hotărârea expedită celor interesați, iar restul actelor predate la registratură, pentru a fi descărcate în registru și depuse la arhivă.

Actele foi volante care s-au păstrat de la Tribunalul minier Zlatna constituie partea covârșitoare a arhivei acestei instituții. Ele sunt ordonate pe fascicule și, în cadrul acestora, pe subfascicule numerotate începând cu nr. 1.

Actele cuprinse într-un fascicul tratează teme mari, iar numerele din cadrul fasciculului reprezentau cauze care se încadrau problemei pe care o reprezenta fasciculul respectiv. Iată aceste probleme, după cum rezultă din documente:

Fasc. 1 – Lipsesc actele

Fasc. 2 – Extrase din protocoalele judecătorești trimise spre verificare la Tezaurariat

Fasc. 3 – Lipsesc actele

Fasc. 4 – Lipsesc actele

Fasc. 5 – Probleme ale funcționarilor (numiri, prezența asesoriilor la ședință, pensii etc.)

Fasc. 6 – Ordine circulare în probleme de competență a Tribunalului și de procedură judecătorească

Fasc. 7 – Lipsesc actele

- Fasc. 8 – Cauze privind recunoașterea și respectarea statutului de metalurgi
- Fasc. 9 – Probleme privind Casa frățească (verificări, ajutoare, sprijinirea văduvelor și copiilor etc.)
- Fasc. 10 – Ordine, rapoarte, tabele privind arestații mineri pentru diferite infrațiuni
- Fasc. 11 – Cercetări în diferite acțiuni și acte de cauțiune depusă pentru diferiți învinuiți
- Fasc. 12 – Taxe judecătorești
- Fasc. 13 – Procurarea de imprimare
- Fasc. 14 – Evidența problemelor rămase nerezolvate
- Fasc. 15 – Ordine și rapoarte privind situația urburariilor din afara localităților montane, luarea în armată a metalurgilor, tarife pentru prelucrarea minereurilor, colecții minerale etc.
- Fasc. 16 – Lipsesc actele
- Fasc. 17 – Probleme legate de debitori și creditori
- Fasc. 18 – Corespondență cu comitatele și probleme privind cercetarea și arestarea metalurgiștilor
- Fasc. 19 – Concesiuni miniere
- Fasc. 20 – Cercetări și procese privind respectarea drepturilor miniere
- Fasc. 21 – Hotărârile tribunalului asupra cauzelor rezolvate de substituții săi
- Fasc. 22 – Acte justificative pentru sumele cheltuite cu gornicii, jurații etc.
- Fasc. 23 – Licitații publice
- Fasc. 24 – Procese pentru restanțe la impuneri, dreptul de cârciumărit, folosirea pădurilor, pagubele pricinuite de construirea șteampurilor, închideri de mină etc.
- Fasc. 25 – Plenipotențe, prezentarea actelor de către împuterniciți în diferite cauze
- Fasc. 26 – Evidențe și verificări ale Casei de amenzi
- Fasc. 27 – Înscrierea în registrele miniere a concesiunilor obținute.

În cadrul celor 27 de fascicule sunt incluse actele tribunalului pe tot timpul cât a funcționat. Deosebit de celelalte instituții contemporane, tribunalul făcea această împărțire, pe fascicule, și subfascicule, la diferite date, după scurgerea unui interval de timp. Cu alte cuvinte, după un număr de ani, toate cauzele erau împărțite pe cele 27 de fascicule, începându-se o nouă numerotare în cadrul fasciculului. Iată perioadele pentru care actele au fost ordonate în cadrul fasciculelor, începându-se cu nr. 1: Cele mai vechi acte – 1786; 1787; 1788–1797; 1798–1807; 1808–1810; 1811–1820; 1821–1830; 1831–1840; 1841–1850; 1851–1854, desființarea.

Prima ordonare, pe fascicule și subfascicule, la Tribunalul minier Zlatna s-a făcut în anul 1787. Registrele indice alfabetice ale cauzelor (Regestrum) au fost întocmite pe ani, în ordine cronologică. Primele numere din cadrul unui fascicul sunt din anii cei mai mari. Numerele subfasciculelor cresc pe măsură ce anii din perioada respectivă sunt mai vechi.

Iată rezultatul unui sondaj făcut în câteva registre din prima perioadă: 1769 – Fasc. 24, Nr. 24, 969, 1075; 1770 – Fasc. 24, Nr. 497, 631, 1066; 1772 – Fasc. 24, Nr. 402, 633, 1000; 1786 – Fasc. 24, Nr. 14, 17, 30, 114, 296, 382.

Din toate acestea rezultă că în organizarea arhivei vechi a Tribunalului minier Zlatna s-a procedat în mod invers, de la anii mai mari spre cei mai mici,

mai vechi. Existența numerelor mici la anii mai vechi și întrepătrunderea unor numere se explică prin aceea că unele cauze clasate la un anumit subfascicul din anul 1786 au început mai de mult.

Anul 1787 este singurul an când arhiva curentă a fost repartizată pe fascicule în același an, numerotându-se cauzele începând cu nr. 1. În toate celelalte perioade, situația de la prima ordonare se repetă. După un număr de ani toată arhiva nou creată era repartizată pe fascicule și subfascicule.

Altă particularitate a sistemului de ordonare de la Tribunalul minier Zlatna constă în faptul că toate actele referitoare la o cauză sunt adunate sub un singur număr din cadrul fasciculului, chiar și atunci când apar întreruperi de un an sau doi în mersul acțiunii. Dacă o cauză depășea în timp limitele unei perioade, se primea un nou număr în cadrul aceluiași fascicul, dar la perioada respectivă. Spre exemplu, minierii din satul Poiana, comitatul Hunedoara, s-au frământat în tot cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea pe tema recunoașterii și respectării statutului lor de metalurgi. În anul 1786, când a fost întâlnită această cauză, a fost încadrată la fasc. 8 și a primit nr. 4. Toate actele din anul 1786 și din anii anteriori referitoare la cauza metalurgilor din Poiana au primit același număr, respectiv F.8, nr. 4. În anul 1787, cauza metalurgilor din Poiana primește F. 8, nr. 2. În perioada 1788–1797 primește F. 8, nr. 36 și așa mai departe. Repartizarea actelor la fascicule și subfascicule era ușurată de mențiunile făcute în *Protocollum exhibitorum* privind actele precedente și cele următoare ale cauzei respective, atunci când aceste mențiuni s-au făcut.

În prezent, toate actele sunt dezdoite, deși creatorul le-a îndoit. Nu am întâlnit nici o coală cu rol de a conexe actele unui subfascicul. Cu totul sporadic, și în cadrul fasciculelor cu un număr foarte mic de acte s-a folosit o coală de conexare pe care era notat fasciculul, numerele subfasciculelor pe care le cuprindea și anii perioadei.

Sistemul de organizare a arhivei Tribunalului minier Zlatna apare ca un sistem aparte, deosebit de cele cunoscute până în prezent în Transilvania. Această constatare este valabilă numai în parte, deoarece sisteme apropiate, ca și concepție, mai întâlnim în organizarea arhivei Primăriei Baia Mare<sup>5</sup> și în organizarea arhivelor Bistriței<sup>6</sup>. Asemănarea constă în aceea că s-a urmărit organizarea pe probleme mari a actelor existente la un moment dat în arhivă și, în cadrul acestor mari probleme, pe cauze speciale. Elementul nou întâlnit la Tribunalul minier Zlatna este că instituția continuă sistemul și după introducerea registraturii curente. După părerea noastră, tribunalul deținea o arhivă curentă pe o perioadă de ani, care era organizată la anumite date în forma în care ni s-a păstrat până astăzi. Experiența anului 1787, când arhiva curentă a fost organizată după sistemul fasciculelor și subfasciculelor, se pare că a determinat tribunalul să facă această organizare pe perioade mai lungi. În felul acesta, actele cauzelor erau adunate pe o perioadă mai lungă, adeseori cauzele apăreau în totalitatea lor într-un singur loc, era posibilă o viziune de ansamblu asupra problemelor mari și, implicit, asupra cauzelor rezolvate sau în curs de rezolvare.

<sup>5</sup> Carol Szasz, *Observații asupra metodelor de arhivare în arhiva Primăriei orașului Baia Mare și a Prefecturii comitatului Maramureș*, în „Revista Arhivelor”, anul II, 1, 1959, p. 270–282.

<sup>6</sup> Gernot Nussbächer, *Contribuții la istoricul Arhivei Bistriței în secolele XVI–XX*, în „Revista Arhivelor”, anul XLVII, vol. XXXII, nr. 1, 1970, p. 5–22.

Sistemul claselor numerelor de bază, atestat în arhiva Comitatului Trei Scaune<sup>7</sup>, este, în esență, același cu sistemul fasciculelor și subfasciculelor. Pe lângă faptul că apare mult mai târziu, se pare că împărțirea numerelor de bază (subfascicule) pe clase (fascicule) avea loc în anul de creare a actelor. La Tribunalul minier Zlatna această clasare se făcea după anumite intervale. Dacă între cele două sisteme au existat influențe, din cercetările de până acum nu rezultă acest lucru. În orice caz, concepția sistemului era cristalizată la Tribunalul minier Zlatna când sistemul a apărut la arhiva Comitatului Trei Scaune.

Pentru cercetarea actuală, sistemul prezintă un avantaj major: întreaga arhivă este ordonată și indexată pe probleme. Cercetătorul, odată ce și-a fixat tema, apelează numai la fasciculele care cuprind problemele care îl interesează.